

PAUL VIRILIO'NUN KURAMSAL DÜNYASINA KISA BİR GİRİŞ DENEMESİ *

A Brief Introduction Attempt on Paul Virilio's Conceptual World

Dr. Öğr. Üyesi. Mustafa C. SADAĞOĞLU

İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık Bölümü, İstanbul/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4359-4828>

ÖZET

Paul Virilio'nun teknolojiden sinemaya, hızdan politik felsefeye ve hatta sanattan kültürel çalışmalara kadar geniş bir ilgi alanına sahip olduğu bilinmektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika'da da yakından takip edilen ve tartışılan hız ve teknoloji Virilio'nun kavramsal dünyasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma, 20. yüzyılın hız ve teknoloji kavramları üzerine çalışan Paul Virilio'nun özgün yaklaşımlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Virilio, hızın zaman ve mekân üzerindeki etkisini inşa eden kurucu özne olarak kavranmakta ve ekonomik, politik, askeri, toplumsal ve kentsel alanların örgütlenmesinde baskın bir unsur olarak öne çıkarmaktadır. Buna göre modern toplumlar sadece ekonomik faktörlerle açıklanamamaktadır. Bununla birlikte politik, askeri, kentsel ve teknolojik faktörlerin de etkilediği hız mantığıyla inşa edilmektedir. Bu maksatla çalışmada Paul Virilio tarafından dile getirilen aşağıdaki meseleler tartışılmaktadır.

- Dromoloji ve modern toplumlarda kaydedilen bilgi, iktidar, emek ve servet akışlarında somutlaşan toplumsal örgütlenme biçimlerinin yazarın bakış açısı üzerinden incelenmesi.
- Modern kentlerin gelişimiyle eşzamanlı bir dizi savaş modelinden hareketle; askeri ihtiyaçlarla kentlerin gelişimi arasında bulunduğu varsayılan gizli yakınlığı kanıtlamaya yönelik tekno – savaş kavrayışı.
- Kentsel mekânların askeri örgütlenme biçimleri tarafından belirlenen bir dizi mimari gereklilikler ve hızın gizli öznesi olduğu askeri ve politik ihtiyaçlar tarafından organize edilmesi hakkındaki görüşleri.
- Soğuk savaş, caydırıcılık savaşı ve teknoloji bağlamında yazar tarafından ortaya konulan bütüncül kaza yaklaşımı.

Anahtar kelimeler: İletişim, hız, teknoloji, savaş, mimari.

ABSTRACT

Paul Virilio is known for his wide range of interests, from technology to cinema, from speed to political philosophy, and even from art to cultural studies. Speed and technology have an important role in the conceptual world of the author, who is closely followed and discussed in Europe and North America. This study aims to reach the original approaches of Paul Virilio, a philosopher, who focuses on the concepts of speed and technology of the 20th century. Virilio, the effect of speed on time and space is conceived as the constitutive subject and considered to be the dominant factor in the organization of economic, political, military, social and urban areas. According to him, modern societies cannot be explained only by economic factors. And they are constructed with the logic of speed which is influenced by political, military, urban and technological factors. For this purpose, the following issues raised by Paul Virilio are discussed.

- Discussion of dromology and the forms of social organization embodied in the flows of knowledge, power, labor and wealth in modern societies, from the author's perspective.
- Based on a series of war models concurrent with the development of modern cities; an understanding of techno-war to prove the supposed correlation between military needs and the development of cities.
- A set of architectural requirements determined by the military organization of urban spaces and views on the organization of cities by military and political needs where speed is a hidden subject.
- The Cold War and the war of deterrence and the internal accident approach introduced by the author in the context of technology.

Key words: Communication, speed, technology, war, architecture

* Makale, yazarın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda kabul edilen doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Kent bilimci, mimar ve vitray sanatçısı Paul Virillio 1932 yılında Paris’te doğmuştur. Yaşamı boyunca sanat ve mimari hayatında önemli bir yere sahip olsa da, altmışlı yıllardan itibaren ele aldığı politik ve kültürel meselelerin çeşitliliği ve bu meseleleri ele alış biçimindeki özgün bakış açısı nedeniyle Kuzey Amerika ve kıta Avrupası’nda ayırt edici bir yere sahip olabilmıştır. Ancak Virilio’nun en önemli yanı; sinemadan medya incelemelerine, askeri stratejilerden sanatsal üretimin doğasına, kültür politikalarından modern kent mimarisine kadar geniş bir yelpazeye yayılan ilgi alanlarından kaynaklanmaktadır.

Paul Virilio, II. Dünya Savaşı sonrası vitray sanatçısı olmak için “Ecole Nationale Supérieure d'Arts et Métiers”da aldığı eğitim ve Matisse gibi modern sanatçılarla yaptığı çalışmalar sonrası Fransız Ordusu’nun Cezayir’e gönderilen birimlerinde çalışmıştır. Bu dönemde Cezayir bağımsızlık savaşı dâhil olmak üzere bir dizi çatışma ve tarihi gelişmelere birinci elden tanıklık etmiştir. Ordu hizmetinden ayrıldıktan sonra Sorbonne Üniversitesi’nde yaptığı akademik çalışmalarında “fenomenoloji” (Virilio, 1995: 141) incelemelerine ilgi göstermiştir. Bu ilgi, sonraları kaleme alacağı coğrafyanın askeri tasarımı ve bu tasarıma esas mimari düzenlemeler (ilerlemeyi durduracağı varsayılan tahkim edilmiş duvarlar, sığınaklar, bunkerler) ile tekno-savaş kuramı arasında kuracağı bağın temelini oluşturmuştur.

Paul Virilio’nun düşünce sistematüğinde yer alan herhangi bir meseleye ilişkin yapılan çıkarımlar bir biçimde teknoloji ve askeri stratejilerden referans almakta ya da doğrudan doğruya bu iki kategoriden beslenmektedir. Bunun nedeni teknoloji sorunsalını politik ve kültürel düzlemde kavrayan yazarın özgün bakış açısından kaynaklanmaktadır. Buna göre tarihin herhangi bir evresinde ortaya çıkan askeri ihtiyaç ve gereklilikler doğrudan ya da dolaylı olarak politik ve kültürel alanın kurucu öznelidir. Bu durum, yazarın savaş ve teknoloji tarafından belirlenen tarihi anlama çabasının somut bir sonucu olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan Virilio’nun kişisel tarihinde önemli bir yeri bulunan ve II. Dünya Savaşı’nda yaşadığı Fransa’nın Nantes kentinde geçen çocukluğunda deneyimlediği işgalci savaş siyaseti, yazarın sonraki yıllarda gelişecek düşünce sistematüğünde önemli bir yer kaplamaktadır.

Paul Virilio’nun teknoloji, askeri teknolojiler ve savaş üzerinden temellenen “kötümser” tahayyülleri aracılığıyla ortaya koyduğu dünyayı anlama çabaları 70’lerden sonraki evreye tekabül eden eserlerinde güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Buna göre; Alman “yıldırım savaşı – blitzkreig” taktiklerinin Fransa işgalinde somutlaşan ve ilerlemeyi kutsayan yıkıcılığı, dönemin “top yekûn savaş – total war” siyasetinin doğal bir sonucudur. Top yekûn savaş siyasetinin ardındaki mantık ise savaş alanına sivil hedefleri de dâhil eden askeri ilerleme stratejilerinin kuşatıcı mekaniğünde bulunmaktadır. Dolayısıyla savaş araç ve gereçlerinin gelişmişlik düzeyi üzerinden sorgulanması gereken teknoloji meselesine ilişkin katı eleştirel bakış açısının ardında, kişisel tarihinde önemli bir evreye tekabül eden dramatik deneyimler bulunmaktadır.

Paul Virilio’ya göre; teknoloji ve hız üreten araçların yaygınlaşması nedeniyle modern toplumlar hareketi esas alan yeni bir toplumsal örgütlenme modeline doğru evirilmektedirler. Modern toplumdaki dönüşümün gizli öznesi ise hızdır. Dahası hız, sadece toplumları dönüştürmekle kalmayıp, insan bedeninin doğasını da radikal bir biçimde dönüştürmektedir (Virilio, 1995: 113 – 120). Bu nedenle Paul Virilio metinlerinde hız ve teknoloji ontolojik olarak var oluşun merkezinde yer almakta; iktidar ile zenginliğin dağılımını belirleyen yegâne araç olarak kavranmaktadır. Benzer şekilde Ortaçağ’ın durağanlığına vurgu yapılan metinlerde de dönemin “tahkim – fortification” edilmiş kent - kale - devletleri hız üzerinden incelenmekte ve hızın iktidar ilişkilerinin dışına itildiği tahkimat ve yüksek duvarlarla korunmuş Ortaçağ’ın kent devletlerinin değişime direndikleri sonucuna varılmaktadır. Virilio, modern toplumların tarihini açıklarken yine hızdan referans alan bir anlamlandırma yapmayı tercih etmektedir. Hız ile iktidar arasındaki ilişkiye vurgu yapan yazara göre; zenginlik ile hızın birbirine bağlanmış doğası “vakit nakittir” deyişi üzerinden somutlaşmakta ve modern iktidarın ancak hız ile birlikte var olabileceği vurgulanmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ve Fransa düşünce dünyasına önemli katkılar sunan Michel Foucault, Jacques Derrida, Jean Baudrillard, Gilles Deleuze ve Felix Guattari gibi yazarlarla aynı kuşaktan gelen Paul Virilio’nun modern hayatı tanımlarken kullandığı yöntem ve anahtar kavramlar çalışmanın ilgi odağında bulunmaktadır. Bu maksatla yazar tarafından oldukça geniş bir yelpazede üretilen literatür ve bu literatüre atfen yıllar içinde gelişen benzer ya da eleştirel yaklaşımlar çalışmada bir arada değerlendirilmektedir. Türkiye’de yeterince tanınmayan ancak batılı kaynaklarda üzerinde genişçe tartışılan yazarın bakış açısının açıklanabilmesi çalışmanın temel amacı olarak benimsenmektedir. Bu maksatla yazarın kuramsal dünyasına ilişkin bir dizi sızrama noktası üzerinden bütünlüklü bir metin ortaya konularak; modern hayatın

dinamiklerine ilişkin yazarın özgün bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır.

2. TEKNO – SAVAŞ

“Küresel savaş çağında iyimser olmak gerekir.

Üstelik bu imkânsız değildir.”

Paul Virilio

Alman edebiyat eleştirmeni, kültür tarihçisi ve estetik kuramcısı Walter Benjamin (1892-1940), “Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Yapıtı” (1993: 188 – 211) adlı makalesinde yirminci yüzyılın ilk yarısı bitmeden yepyeni sanatsal formların yaratıcısı olarak ele aldığı teknolojinin, algı ve kavrayış üzerindeki etkisinden bahisle gündelik hayattaki rolüne ilişkin özgün bir bakış açısı ortaya koymuştur. Paul Virilio tarafından ele alınan meselelerde de teknoloji esaslı bir yer kaplamaktadır. Bu eğilim, yazarın bir dönem takipçisi olduğu Alman filozof ve matematikçi Edmund Husserl (1859-1938) ve “fenomonoloji” ekolünce modern dünyanın sayılabilir ve hesaplanabilir doğasını sorgulama alışkanlığından beslenmektedir. Buna göre modern hayat, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bütünüyle tekno – bilimin olumsuz etkilerine maruz bırakılmıştır. Virilio tarafından bir tür ‘bilimsel sapma ya da sapkınlık’ (1995: 113 – 120) olarak nitelendirilen tekno – bilim kavrayışı, insan hayatına hiçbir değer katmadığı gibi doğal hayatın da karşıtıdır. Bu yönüyle Virilio özellikle Anglo – Amerikan akademi dünyasında yaygın bir şekilde teknoloji karşıtı bir kötümser olarak tanımlanmaktadır.

Paul Virilio’nun teknoloji meselesine ilişkin kötücül bakış açısı, II. Dünya Savaşı sırasında ülkesinin işgal edilmesi ve savaş sonrasında bu kez de soğuk savaş politikaları nedeniyle dünyanın her bir metrekaresine sinen korku iklimiyle ilişkilendirilebilir. Virilio, 20. yüzyılın başından itibaren geleneği ihmal ederek tekniği yücelten devrimci bir bakış açısıyla fütüristlere gönderme yaparken; teknoloji konusunda iyimser fütüristlerin (Marinetti ve ardılları), ilerleyen yıllarda şu ya da bu şekilde faşizm ile kesişen yollarına vurguyla meseleyi açıklamaktadır. Diğer yandan Virilio, soğuk savaş ve silahlanma yarışı bağlamında teknolojik gelişmeler ile hızın gizli öznesi olduğu yeni bir kavramsallaştırma çabasına girilerek bilimin iktidar ile olan bağına vurgu yapmaktadır. Buna göre, soğuk savaş da kimi bölgesel ve geçici sıcak çatışmalar dışında sonu gelmeyen bir silahlanma yarışı ve caydırıcılık savaşıdır. Böylece bilimsel bilgi ve bilimsel bilginin uygulama alanı bulduğu şekliyle teknolojinin soğuk savaşla birlikte daha fazla askeri ihtiyaçlara göre belirlenmesini “Askeri – Endüstriyel Yapı (Military – Industrial Complex – MIC)”¹ olarak tanımlanan bir dönemin kuşatıcı politik atmosferiyle gerekçelendirmektedir. Buna göre II. Dünya Savaşı sırasında deneyimlenen yaygın sıcak çatışma ve topyekûn işgale dayalı savaş stratejileri, soğuk savaş döneminde yerini insanlığın o güne kadar tanık olmadığı boyutlarda yıkıcılığıyla silahlanma yarışına bırakmıştır. Bu nedenle soğuk savaş dönemi boyunca yaygın sıcak çatışmanın seyrek olması aslında barışın varlığını kanıtlamamaktadır. Aksine soğuk savaş, her teknolojik yenilikle biraz daha yetkinleşen nükleer silahların öldürme potansiyelini hatırlatmaktadır. Bu noktada Virilio, soğuk savaşın çılgınlık seviyesinde öldürme potansiyeline karşı direniş olgusunun yeniden içinin doldurulması gerektiği sonucuna vararak, bir tür teknolojik direniş kavramsallaştırması yapmaktadır. Bu kavramsallaştırma çabasından yazıya dökülen keskin eleştirel bakış açısının, yazarın ele aldığı meseleye olan entelektüel sadakatinden kaynaklandığı söylenebilir. Zira savaş ve modern uygarlığın bir tezahürü olarak ilerleme kavramları birbirinden bağımsız değildir (Virilio, 1990: 22, 46). Modernleşmenin adeta bir zorunluluk olarak ilerlemeye olan patolojik tutkusu nedeniyle savaş artık sadece sıcak çatışma pratiğine indirgenemeyen doğasıyla yeni bir deneyime dönüşmüştür. Dahası barış dönemi bile olası bir savaşa hazırlık evresidir artık. Bu noktada Virilio metinlerine yapılan “teknolojik kötümser” (Kellner, 1999: 103 – 125) yakıştırmalarına neden olan şu son yargıya varılabilir. Modernleşmenin iki yüz yıllık kısa tarihinde teknolojik yenilenme, insanlığı öylesine tehlikeli bir noktaya getirmiştir ki bu eğilimin yaratacağı tahribat ancak bir felâketle somut bir şekilde kavranabilir. Sonuç olarak tekno – bilim, modern uygarlığı savaş ve savaşa hazırlık evresiyle geçirilen iki zaman dilimi arasına sıkıştırmaktadır. Modern uygarlığı tamamlayan bileşenlerin ortak noktası hızdır. Bir başka deyişle ilerleme arzusundan kaynaklanan; hızlanan haber akışı ve hızlanan gündelik hayat pratiğiyle birlikte insana dair deneyimlerin sığlaşıyor olmasıdır. Bu nedenle Virilio’nun

¹ ABD eski başkanlarından Dwight Eisenhower’ın “ordu, silah sanayi ve siyaset” arasında bir ittifak ilişkisi kurulması durumunda doğrudan demokratik kurumlara zarar verebilecek olası tehlikeye ilişkin 1961 yılında yaptığı uyarıda; “Askeri – Endüstriyel Kompleks – Military – Industrial Complex (MIC)” şeklinde formüle ettiği tehlikeliden bahsetmiştir. Buna göre; ordu, siyasal seçkinler ve silah sanayi üreticileri arasında kurulma tehlikesi bulunan çıkar ittifakına dayalı bir uzlaş, anayasal dengeyi sarsacak ve Amerikan demokrasisini bir sözde demokrasi haline getirecektir” (17.01.61 Tarihli Konuşma Metni).

teknoloji sorunsalını ele aldığı metinlerinde hissedilen sorgulayıcı kötümserliğin sebebi teknolojinin doğasında bulunan ve gündelik yaşam pratiklerine müdahil olma noktasında beliren kuşatıcı etkide aranabilir (Armitage, 2000: 71 – 87). Özellikle soğuk savaş yılları boyunca geliştirdiği teknoloji, hız ve savaş arasındaki dolaylı ilişkiyi odağa alan tekno-savaş kuramında, Ortaçağ'ın kent devletlerini referans alarak modern hayatın ekonomi politiğini bulunmaktadır. Sonuç olarak Paul Virilio'nun tekno – savaş kuramı modern kentlerin gelişimiyle eşzamanlı ele alınan bir dizi savaş modelinden hareketle dönemsel askeri ihtiyaçlarla kentlerin gelişimi arasında bulunduğu varsayılan gizli yakınlığı kanıtlamaya yönelik entelektüel bir çaba olarak değerlendirilebilir (Virilio ve Lotringer, 2005: 24). Bu çabanın odağında kentler ve kentlerin mimari örgütlenme eğilimleri bulunmaktadır. Buna göre modern kentler, demografik yığılmalar ve bu bağlamda ortaya çıkan yeni egemenlik biçimleri Virilio metinlerinde bir tür askeri ihtiyaç ve zorunluluk olarak kavranmakta ve başta kentlerin mimari eğilimleri olmak üzere örgütlenme modelleri bütüncül bakış açısıyla tekno-savaş kuramına dâhil edilmektedir.

3. KENTSEL MEKÂNLARIN ÖRGÜTLENMESİ

“Modern uygarlık iktisadi olmaktan çok askeridir.”

Paul Virilio

Paul Virilio bir savaş çocuğu ve teknoloji hükümlerinin bir tezahürü olarak 20. yüzyıl faşizminin kurbanıdır (Derrian, 1998a: 16). Bu bağlamda bir düşünür olarak entelektüel ilgi alanını belirleyen ve ele aldığı konulara ilişkin keskin tutumunu pekiştiren yaşam hikâyesi üç evre üzerinden ele alınabilir. Bu evrelerin ilkinde yazarın bir çocuk olarak deneyimlemek zorunda kaldığı II. Dünya Savaşı, dönemin topyekûn savaş siyaseti ve bireysel olarak işgali deneyimlemiş olması bulunmaktadır (Virilio, 1994: 9 – 16; Virilio, Lotringer, 1997: 10). Virilio'nun çocukluk yıllarında deneyimlediği savaş, başta hız politikaları olmak üzere sonradan kavramsallaştıracağı kentlerin mimari ve mekânsal düzenlemeleriyle askeri ihtiyaç ve gereklilikler arasında kurulan zımnî bağa ilişkin bir dizi ön kabul niteliğindeki bakış açısını pekiştirmiştir. Buna göre kentsel mekânlar; askeri örgütlenme biçimleri tarafından öncelenen bir dizi mimari gereklilikler bağlamında birbirine eklemlenen farklı kategorilerde olsa da, hızın gizli öznesi olduğu askeri ve politik ihtiyaçlar tarafından organize edilmektedir.

Paul Virilio tarafından hız siyaseti olarak kavramsallaştırılan ve genel olarak askeri gereklilikleri kentsel düzenlemede esas belirleyici olarak kavrayan bakış açısının bir benzeri yirminci yüzyılın erken dönemlerinde kaleme alınan Walter Benjamin'e ait metinlerde bulunabilir. Zira Benjamin, “Pasajlar: XIX. Yüzyılın Başkenti Paris” (Benjamin, 1993: 90) adlı makalesinde; bir önceki yüzyıldan miras, henüz tamamlanmamış modernleşme sürecinin sancıları içindeki Paris'e ilişkin güç ve iktidar ilişkileri bağlamında benzer kavrayış ortaya koymaktadır. Buna göre; Virilio'nun kentsel mekânların örgütlenme tercihlerine ilişkin yaklaşımı, imparator III. Napolyon (1808 – 1873) dönemi Paris Belediye Başkanı Georges Eugène Haussmann (1809-1891) tarafından 1852 ile 1870 yılları arasında gerçekleştirilen yaygın istimlak ve kentsel dönüşüm çalışmalarının ardında burjuvazinin öznesi olduğu askeri ihtiyaçların bulunduğunu savlayan Benjamin'in bakış açısıyla büyük oranda örtüşmektedir. Modernleşmenin sancılı evresi 19. yüzyılda Paris gibi pek çok Avrupa kentinin de benzer dönüşümlerden payına düşeni aldığı söylenebilir. Sözgelimi Carl E. Schorske'nin aynı yüzyılda gerçekleşen kentsel dönüşüm bağlamında Viyana'yı betimlediği metinlerinin ağırlık noktasını bir dönem klasiği olarak “Ringstrasse” (Schorske, 1980: 24 – 32) oluşturmaktadır. Viyana burjuvazisinin kentin mimari dokusuna nüfuz eden yeniden inşacı uygulamaları her ne kadar yürürlükteki liberal anayasaya uygun olarak burjuva beğeni çerçevesini kente egemen kılmaya yönelik zihinsel dönüşümlere tekabül ediyor olsa da, tıpkı Paris gibi bir dönemin tanımlanması bakımından mimari yenilenmenin ötesine geçen bir kavrayışla ele alınması gerekmektedir. Zira dönemin liberal kent yönetimi tarafından modern belediyeciliğin temellerini atacak şekilde sel baskınlarına karşı su kanalları açılması ya da kent hastanelerinin kurulması, halk sağlığına bilimsel nitelik kazandırarak (aslında geleneksel olarak kilisenin ilgi alanına giren bir tür hayır işleri olan) bu türden faaliyetleri burjuvazinin seküler bakış açısına uygun olarak dünyevileştirmektedir. Böylece sözgelimi geniş caddelerin çepeçevre sardığı Viyana kent merkezi düzenlenmeleri, kent içi ulaşımına nefes aldırın inşacı uygulamaların ötesine geçmekte ve burjuvazinin hafızasında travmatik bir yere sahip Paris komünü benzeri “sakıncalı” deneyimlerin önünü kesecek biçimde Haussmann'ın kentsel idealine yaklaşan bir tür “askeri – stratejik güzelleştirme”² çalışmaları olarak adlandırılmaktadır (Benjamin, 1993: 90). Bu sayede

² Paris Belediye Başkanı Georges – Eugène Haussmann, hep yıkımlar üzerinden anılsa da 1852 ile 1870 yılları arasında gerçekleştirdiği istimlak ve yıkım çalışmalarında dönemin İmparatoru III. Napolyon'un rolü büyüktür. 19. yüzyılın ikinci evresine tekabül eden dönemde Paris'in geçirdiği

Avrupa'nın belli başlı kent merkezlerinde modern hayatı deneyimleyen hemen herkes yeni egemen sınıfın burjuvazi penceresinden dünyayı algılamaktadır. Bu durumun nedeni modern toplumların kaynağında ekonomik dönüşümler kadar askeri ve politik gerekliliklerin de bulunmasıdır.

4. HIZ VE DROMOLOJİ

Paul Virilio tarafından sıkça göndermelerde bulunulan hız olgusu ve hız siyaseti, yazarın kavramsal dünyasında merkezi öneme sahip bir diğer kavram öbeği olarak gösterilebilir. Buna göre yazarın toplumsal meselelere ilişkin çözümlerinde teknoloji olgusu anahtar role sahip olsa da modern toplumların değişim ve dönüşümlerini belirleyen asıl kategori teknoloji ya da teknik yetkinliğin giderek daha fazla hız üzerinden ölçülmesi hatta hız üzerinden tanımlanmasıdır. Bu sayede hız; zaman ve mekânı yeniden inşa etmekle kalmayarak başta siyaset, ekonomi, iletişim, egemenlik ilişkileri, askeri ihtiyaç ve gereklilikler, mimari yönelimler ve kentsel örgütlenme tercihleri gibi bir dizi yaşamsal öneme sahip kategori üzerinde inşa edici özne işlevi görmektedir. Bu nedenle yazarın “dromoloji – hız bilim” olarak tanımladığı ve modern toplumsal alanın kurucu öznesi olarak işaret ettiği hız olgusu, modern hayatı araçsal olarak tamamlayan basit bir manivela olmaktan çıkarak çok daha geniş bir kavrayışla ele alınması gereken pek çok göstergenin asıl belirleyicisi konumuna yükselmektedir.

Paul Virilio esas olarak savaşın içinde doğmuş modern bireydir. Bu nedenle farkındalık eşiği yüksek her modern birey üzerinde savaşın bırakacağı tekinsizlik hissi, kaleme aldığı tüm metinlerde hissedilmektedir. Sözgelimi modern hayatın temposunu anlamaya çalışan yazarın hız olgusuna ilişkin travmatik ilgisinin merkezinde çocukluğu, çocukluğunda tanık olduğu Nazi savaş makinesinin sahadaki ilerleme arzusunun somut tezahürü olarak “yıldırım savaşı-blitzkrieg” vardır. Küçük bir çocukken dinlediği radyodan henüz uzaklarda olduklarına dair haberler verilen Alman tanklarının seslerini radyo yayınıyla eşzamanlı olarak penceresinden duyması; yazarı zaman, mekân, savaş, ilerleme ve hız olgularının belirleyicisi olduğu kavramsal boşluk üzerine düşünmeye sevk etmiştir. 1970'lerden itibaren entelektüel kimliğini inşa eden hız olgusu; savaşın, kentin ve modern hayatın “vazgeçilmez – kurucu öznesi” (URL – 1) olarak niteleyen özgün bakış açısının merkezinde yer almaktadır. Yazara göre modern hayat gündelik döngüsünü biteviye sürdürmek zorundadır ve bir tür hız fenomenolojisi olarak tanımladığı bu döngü nedeniyle modern bireyi sürekli olarak hareket etmeye ve hızlanmaya zorlamaktadır. Yazar tarafından Yunanca “dromo – logos” tamlamasından türetilen “dromoloji” kavramı, tarih boyunca değişim ve dönüşümün öncüsü olarak kavranmaktadır. Buna göre antik çağdan itibaren hız ve savaş birbirine bağlı ve hatta birbirinden beslenen kavramlardır. Hız, savaşların sonucunu belirlemekle kalmayarak; iktidar kaynağı, gelişme ve ilerlemenin motorudur.

Paul Virilio'nun kavrayışı dâhilinde nesnelerin yerle olan teması üzerinden hesaplanan azalma ya da artışa işaret eden hız olgusu (Virilio, 1997: 12); sözgelimi bir tren ya da otomobil yolculuğu esnasında ufuk çizgisinin sonsuz ve bitimsiz sürekliliği, bireye yepyeni bir algı çerçevesi vaat etmektedir. Virilio'nun hız olgusuna yaklaşımı büyük oranda teknolojik belirleyicilik içerisindedir. Ancak özellikle askeri teknolojik gelişmelerden referanslar alan kavramsallaştırmalar yaparken; 20. yüzyıl sonrasına dair değerlendirmeleri 19. yüzyıla başlayan kronolojiye sadık kalmaktadır (Virilio, Lotringer, 1997: 44). Buna göre sürekli güç kazanma iştahı içindeki savaş endüstrisi, salt coğrafyaya değil aynı zamanda yaşam içerisinde yer alan pek çok alanın da içine dâhil olduğu bir tür belirleyicilik gerektirmektedir. Bu nedenle yazar, modernizmin hâkimiyetini ilan ettiği iki yüz elli yıllık “kısa” tarihi açıklamaya girişirken hızın gizli öznesi olduğu bir analogiye yaslanmaktadır. Bu analogi, bir çeşit –yeni- tarih okuma ve yorumlama deneyimi olarak tanımlanabilir. Diğer yandan böyle bir deneyim, klasik tarih okuma alışkanlığıyla güç ve egemenlik ilişkilerini irdeleyen geleneksel tarih anlatısının somut olaylara yaslanan doğasına alışık zihinler için sıra dışı gelebilir. Dahası yazar tarafından ele alınan meseleler açıklanırken son derece kışkırtıcı bir dil kullanılmaktadır. Ancak yine de tarihin doğrusal olmayan akışı içinde bireye biçtiği rol bakımından yazar tarafından benimsenen yaklaşım geleneksel tarih anlatısından farklı değildir. Zira Virilio'nun tarih okumasında da birey özne değildir. İradesi dışında gelişen olayların akışı içinde sadece izlemekte dahası izlediği gelişmelerden bir anlam çıkaramayacak kadar edilgen bir tutum içinde bulunmaktadır. Virilio'nun savaş ve egemenlik ilişkileri bakımından yorumladığı tarihsel akış içinde asıl belirleyici olan teknoloji ve teknolojiyle eşgüdüm içinde kavradığı hızdır. Virilio için hız o denli önemlidir ki, yazdığı bütün metinlerde

büyük dönüşüm her ne kadar kentin en büyük sorunları arasında yer alan ulaşım ve trafik sıkışıklığına kesin çözüm sunmuş olsa da; esas mesele bir isyan durumunda kentin dar sokaklarının askeri kuvvetlerin sevkine engel olmasıdır. Dolayısıyla başta Paris, Viyana, Londra ve Berlin gibi kentlerin modern dönemde keskin bir şekilde değişmesinde güvenlik kaygıları esas rol oynamaktadır. Zira 19. yüzyılda Paris'e ilişkin hatırlanan 1830 ve 1848 devrimleri bir yana; 1610 yılında sıkışan kent trafiğinde kalan dönemin Fransa kralı IV. Henry suikasta uğrayarak öldürülmüştür.

modernizme özgü “gelişme ve ilerleme” kategorileriyle birlikte dış gerçekliği oluşturan madde, kent ya da somut olan her ne varsa daha hızlı olana yapılan vurgu üzerinden tanımlanmaktadır.

Batı dünyası için Paul Virilio, özellikle teknoloji üzerine yazdıklarıyla bilinmektedir. Tarihsel kronoloji içinde anılan; tekniğin teknolojiye evrilen ve zaman içinde insan yaşamına nüfuz eden doğası bakımından teknoloji sorunsalı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ciddi bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu ihtiyacın kaynağında sosyal bilimler açısından teknoloji gibi bir konu başlığının daha çok doğa bilimlerini ilgilendiren yapısal özellikleri yerine; insana dokunan, toplumsal yaşamı etkileyen, değiştiren ve dönüştüren etkilere sahip olması bulunmaktadır. Söz gelimi insanlık tarihi içinde çok kısa bir zaman diliminden söz ederken bile değişimden, değişimin hızından ya da gündelik yaşamda kullanılan insan alışkanlıklarının hızla değişiyor olmasından sıkça söz edilmektedir. Diğer yandan pek dikkat gerektirmeyen bir bakış açısıyla değişimin doğasına, kaynaklarına ya da etkilerine göz atıldığında temel belirleyen, gündelik yaşamda kullanılan aletler ve bu aletlerin gündelik yaşam pratiğini değiştiren etkisi bulunmaktadır. Zira ilk çağlardan başlayıp günümüze kadar “çağdaş” olmak; kullanılan aletin gelişkinlik düzeyi dikkate alınarak tanımlanmaktadır. Öyle ki, yaşamı kolaylaştırmak için alet kullanmaya başlanılan dönemlerden itibaren işlenen maden ve kullanılan alet üzerinden belirlenen kronolojik araştırma, insan ile alet arasındaki bağın gücünü göstermektedir.

Hız, Virilio'nun düşünce atlasına savaş ve savaşın ilerlemeyi yücelten başat ve vazgeçilemez bir kategori olarak koyan yıkıcılığı ile girmiş olsa da kaynağında Antik Yunan'dan referansla “dromoloji” kavramı vardır. Antik Yunan'dan referansla zengin bir analogi içeren dromoloji, yazarın eserlerinde “dromokrosi” olarak yeniden kavramsallaştırılmakta ve modern dünyada (hız bağlamında) üstlendiği işlevler üzerinden ele alınmaktadır. Böylece dromo-logos kelimelerinden oluşan; ilerleme, yürüme ya da hız bilim olarak nitelenen yeni bir kavram öbeği ortaya çıkmaktadır. Buna göre modern dünyanın yabancı olmadığı televizyonlarla insan hayatına giren görüntü teknolojileri, toplumsal hareketlilik gibi sözgelimi göç çalışmalarında genişçe yer bulan büyük kentlerdeki demografik yığılmalar ile tarımsal üretimden manifaktüre ve nihayet endüstriyel üretime geçen teknolojinin kolaylaştırıcısı kitlesel üretim hep hız ve dromoloji kavramlarından beslenilerek açıklanmaktadır. Diğer yandan Virilio tarafından ortaya konan “dromokrotik devrim” kavramı geniş bir anlam düzlemi içermektedir. Gerçekten de üretim (imal) hızı ile açıklanan buhar makineleri aynı zamanda gemiler ile trenlerin de hızlanmasını sağlayacak kadar yaygınlığa sahiptir. 19. yüzyıl boyunca etkisini hissettiren buhar makinelerinin yerini alan içten yanmalı motor teknolojileri, 20. yüzyıl sonrasında yerini yeni bir enerji türü olan nükleer enerjiye bırakacaktır. Bu gelişmelerin toplumu ilgilendiren ve toplumsal alanı olduran kısmı ise giderek daha hızlanan üretim ve ulaşımın olanakları bağlamında en az savaş deneyimi kadar iletişim deneyiminin de “anlık” hale gelmesidir. İşte tam da bu nedenle kentler, hem ulaşım ve iletişim hem de üretim nedeniyle yoğunlaşan insan nüfusuyla Virilio metinlerinin merkezinde yer almaktadır (Virilio,1986: 17 – 19). Dolayısıyla “dromoloji” kavramı hız ve teknoloji olgularının açıklanmasında kullanılan yeni bir kavramsallaştırma çabası olarak görülebilir.

Paul Virilio; hızın, zaman ve mekâna dair sınırları yeniden belirlemesi bağlamında dromoloji kavramını kullanmaktadır. Böylece askeri ya da politik veçheleriyle incelediği sosyal gerçeklik okumasını dromoloji kavramı yardımıyla somutlaştırmaktadır. Buna göre hız;, ulaşım ve toplumsal hareketlilik modern dünyada bilgi dolaşımı bakımından esaslı bir role sahiptir. Bu rol Virilio metinlerinde “sanayi devrimi yerine dromokratik devrim, demokrasi yerine dromokrosi” (Virilio, 1986: 49) biçiminde vurgulanmaktadır. Modern dönemde hız, giderek artan önemiyle üretimden toplumsal hareketliliğe, yaratıcısı olduğu askeri bilimsel endüstriden sosyal gerçekliğe kadar birçok alanda etkiye sahip geleneksel “siyasal yapının aşınmasında ve form değiştirmesinde” (Virilio, 2005: 60) başat rol oynamaktadır. Paul Virilio hızlanan nesnelerin doğasını anlamaya çalışırken “dromoloji” kavramından faydalanmaktadır. Ancak hızlanan nesnelere uzamdan bağımsız tek başlarına tam olarak algılanamaz. Dahası algının tamamlanabilmesi için uzamdan fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle hızın, mekân ve zaman ile ilişkisi tam olarak açıklığa kavuşturulmalıdır. Daha açık bir ifadeyle hız tarafından belirlenen modernizme has karmaşa ve alt üst oluşlar uzam ve zamandan referans alınarak anlam kazanabilir.

Paul Virilio'ya göre zaman ve mekânın tanımlanmasında kullanılan sonsuzluk ya da aşılabilirlik gibi niteliler artık işlevini kaybetmiştir. Sonsuzluk, sınırsızlık, aşılabilirlik ya da genişlik gibi o güne kadar insan tahayyülünde büyüklüğüyle tanımlanan mekâna ilişkin niteliler ancak şu iki kelimeyle; “hızlanma ve yavaşlama” (Virilio, 1991: 102) tanımlanabilir. Mekân, nesnelerin hızlandığı ya da yavaşladığı ölçüde tanımlanabilen, bir sınırı olan bitimli bir uzamdır. Buna göre uzam ve zamanı tanımlamakta kullanılan bir

tür boyut nitelmesi varsa; o, ancak hızdan referans alabilir. Sonuç olarak nesnelere hızlanma nedeniyle uzam ve zamana dair kaybolan (kayıp) boyut; büyüklük ve sonsuzluk gibi nitelmelerle tanımlanmak yerine hızın öznesi olduğu tanımlara ihtiyaç duymaktadır. Virilio; hız tarafından yenilgiye uğratılan uzam ve zamana değinirken; “dromoloji (mantık/hız bilimi), dromoskopi (hızlı görüş), dromokrazi (hız iktidarı) ve dromosphere (hız alanı)” gibi kavramlar kullanmaktadır (Virilio, 2009: 25). Buna göre dromosphere uzama dair bir tür sınır içermektedir. Uzamın sonsuzluğuna dair tanımları geçersiz kılan “dromos”; mekâna “ulaşılabilir” sınırlar çizmiştir. Bu önermeden uzamın artık ulaşılabilir olması nedeniyle sonsuz ya da sınırsızlığını yitirdiği sonucuna varılabilir. Bu durumda endüstri devrimiyle birlikte üretim, ulaşım ve iletişim alanlarındaki hızlanma ve ticaretin kazandığı ulus ötesi boyuttan bahisle “kapitalizmin sınırları yok eden gücü” (Horkheimer, 1986: 20, 21) şeklindeki nitelmeler ile nesnelere hızlanma temelinde oluşan dromokratik devrim arasındaki bağın tartışılması gerekmektedir. Daha net bir ifadeyle; 19. yüzyıldan itibaren kapitalizmin kaydettiği tüm gelişmeleri “demokratik” olana tevil ettiği fiili durum yerine; “dromokratik” olanı koyan Virilio analojisi arasındaki fark ya da benzerliklerin ortaya konması gerekmektedir. Bu noktada özellikle geç 19. yüzyıldan itibaren gelişimini büyük oranda tamamlayarak küresel veçhe kazanan kapitalizmin eşsiz ticari bağlantılarına değinmek gerekmektedir. Girdiği her krizi kar ettiği bir sonraki merhaleye çevirebilme becerisi gösteren kapitalizmin başarısı yarattığı örgütlenme modellerinde aranabilir. Sözelimi Fordizm ve Taylorizm gibi emeğin ve üretimin rasyonel örgütlenmesi yanı sıra üretimin hızlanarak kitlesel nitelik kazanması kapitalizme özgü becerilerin göz alıcı örnekleri olarak gösterilebilir. Ancak bu tür yöntemler sayesinde kazanılan başarılar; dönemsel olamayacak kadar tesadüfî olmanın yanı sıra askeri bilimsel üretim alanlarının yaygınlaşması ve bizzat üretimin militarist nitelikte olmasıyla mümkün olabilmektedir. Zira emeğin bilimsel olarak yeniden örgütlenmesi, üretim aşamasından başlayan militarist örgütlenme modeline dayanmaktadır. Bu durum, üretimde tam verimlilik olarak tanımlanan ancak insanı, kullandığı teknoloji ürünü makinenin değiştirilmesi her zaman mümkün küçük bir parçasına dönüştüren sürecin kendisinden başka bir şey değildir. Böylece insan eylemleri makinelerin hızına göre ayarlanarak üretim sürecine uyumlanmaktadır. Virilio, üretim biçiminden edinilen alışkanlıkların işlik dışına yansıdığı şekliyle oluşan durumu şöyle yorumlamaktadır; insan artık insan değildir, insan artık yarı insan, yarı makine (1986: 34 – 36) karışımı yeni bir iş ve işlik dışı ruha sahiptir.

Kapitalizmin mükemmelleştirdiği üretim ilişkileri üzerinden temellenen modern hayat makineleşerek hızlanan üretimin yaygınlık kazanması ve gündelik hayata sirayet etmesinden başka bir şey değildir. Modern dönemde gündelik hayatın hızlanması ve toplumsal hareketlilik bağlamında dromoloji tam da bu değişen yaşam biçimini tanımlamakta kullanılmaktadır. Bu nedenle dromoloji kavramı; sanayi devrimine referansla tarihlenen “demokratik” devrime karşı bir tür “dromokratik” devrim önermesidir. Burada sanayi devrimi ile yüceltilen ilerleme ve gelişme gibi olguların gözden kaçırılan gizli öznesiyle hız olgusuna gönderme yapılmaktadır. Sıkıntı verici bir gündelik hayata tekabül eden ve yaşam tarzlarındaki bir dizi değişikliğin neden olduğu modernist kaygılara Charles Baudelaire’den (1961) sonra Paul Virilio metinlerinde de rastlanmasının nedeni budur. Bu noktada toplumsal hareketlilik öylesine yaygındır ki, kent hayatı bireyin doğa ile olan bağı tamamen yok etmiştir.

Paul Virillio’nun kent hayatına ilişkin bakış açısı Alman sosyolog ve düşünür George Simmel’in (1858 – 1918) modern kent hayatını irdelediği 1903 tarihli “Metropol ve Zihinsel Hayat” isimli makalesinde bahsi geçen ve kenti hızla akan coşkun bir nehre; kasabayı ise durağan ve dingin bir dereye benzettiği gündelik yaşam pratikleri bağlamında vardığı sonuçlarla benzerlik gösterir. Simmel’e göre kırsalda yaşayan insanlar daha çok duyguları etkisi altında kalarak hareket ederken, kentte yaşayan insanlar duyguları yerine mantıklarıyla hareket etmektedirler. Bunun nedeni kent hayatının hızlı akışında gizlidir. Kent, hızla akan bir tempoda yaşanmakta ve bu hızı muhafaza etmek için bireye pek çok uyarın üzerinden etkide bulunmaktadır. Ses, görüntü ve kalabalıklar temposu hiç düşmeyen bir hızla (tıpkı bir kayaya çarpan okyanus dalgaları gibi) kentte yaşayan insanlara çarpıyordu. Kalabalıkların neden olduğu bir türlü bitmeyen karmaşa ve tekinsizlikten korunabilmek ya da zamanında bir yerlere ulaşabilmek adına birey; dakik olmak ve hayatın baş döndürücü hızda akışına ayak uydurabilmek için duyguları yerine aklıyla hareket etmek zorunda kalmaktadır:

“Hızla değişen görüntülerin yarattığı kalabalık, tek bir bakışın yarattığı devamsızlık hissi ve bir dizi izlenimin bir anda belirişinin beklenilmezliği. Metropolün yarattığı psikolojik durumlar işte bunlar. Her karşıdan karşıya geçişte ekonomik, mesleki ve sosyal hayatın temposu ve çeşitliliğiyle kent, duysal görüntüler bakımından kırsal yaşamdan çok farklı bir tablo çiziyor. Küçük kasaba ve köylerde hayatın ritmi yavaşlıyor ve duysal görüntüler daha

yavaş, daha düzenli, daha daimi olarak akıyor.” (Simmel, 1996: 81 – 89).

Paul Virilio, erken dönem kapitalizmin etkisi altındaki 19. yüzyılın Paris’i üzerinden Baudelaire’in hissettiği modernist kaygılar ile kısa zamanda örgütlenmesini hızla tamamlayan ileri kapitalizmin etkisi altındaki 20. yüzyılın Berlin’i üzerinden Simmel’de gördüğümüz huzursuzluğun benzerini teknoloji ve hızın öznesi olduğu yeni bir mecra yaratarak tekrar etmektedir. Aslında bu durum, endüstri devrimi sonrası hızla artan demografik yığılımları, nüfus hareketliliklerini ve en önemlisi yeni bir iş ve çalışma ahlakı etkisi altındaki kent hayatının üretim ilişkilerinden doğan yaşam hızına (yaşamak için) ayak uydurmak zorunda kalan bireyin hikâyesidir. Böylece yeni bir iş ve çalışma ahlakı ile yüceltilen “ilerleme” kavramı, bir bakıma “hız” olgusu ile aynı düzeyden kavranması gereken yeni bir anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda modern birey, duygularını bir kenara bırakmak ve tamamen mantık dâhilinde kurgulanmış Max Weber’in “rasyonelleştirilmiş egemenlik” (1985:207) olarak tanımladığı sınırlar içinde kalacak şekilde yaşamını sürdürebilmektedir. Sonuç olarak kent yaşamından doğan yeni insan tipi yaşayabilmek için kopmak zorunda bırakıldığı kırsal yaşamın insana dair tüm özelliklerini arkasında bırakmak zorunda kalmaktadır.

Paul Virilio, hızın esas alındığı bir minval üzerinden coğrafyanın kaybı ve gerçek zaman politikaları gibi kavramlar aracılığıyla “uzam ve zaman” sorunsalını ele almaktadır. Buna göre geç 18 ve 19. yüzyıllar hız politikaları içinde kendine yer bulan mecralar ulaşım ile doğrudan ilişkili alanlardır. Sözgelimi rüzgâra ihtiyaç duyan yelkenler yerine buhar enerjisinin kullanıldığı gemilerin denizlerde dolaşabilmesi bu anlamda en gelişkin örneklerdir. Benzer şekilde doğanın doğal olmayan bir araçla aşılması bağlamında trenler ise buhar enerjisi sayesinde demir yolları üzerinde benzer işlev görmektedir. Ticari hacmin o döneme kadar görülmemiş bir şekilde büyümesine neden olan taşımacılık alanındaki kara ve denizlerdeki gelişmeler, bir coğrafi noktadan bir başka noktaya kolayca taşınan mallar sayesinde yeni bir ekonominin yaratıcısıdır. Ancak kara ve denizlerdeki dolaşım kolaylığı sadece ticari taşımacılığa indirgenemeyecek kadar başka gelişmeleri de tetiklemektedir. Askeri dolaşım imkânlarını kolaylaştıran bu gelişmeler, egemenlik ve iktidar ilişkilerinin de uzak coğrafyalara taşınmasına cevaz vermektedir. Bu dönemde kitlesel kıyımların ilk kez yaşandığı savaşlarda ³ asker ve malzeme lojistiğinin ne denli mükemmelleştiğinin bir göstergesiydi. Maalesef askeri lojistiğin ilerleyen yıllarda daha da mükemmelleşmesine paralel bir şekilde savaşlar çok daha kitlesel kıyımların yaşandığı hatta “topyekûn savaş” kavramı ile kayıpların içine askerlerle birlikte sivil yurttaşların da girdiği düz anlamda katliamlara dönüşecektir. Böylece bilim mükemmelleştikçe kıyımın arttığı bir denklem içinde teknoloji; gelişme ve ilerleme gibi modernizm tarafından yüceltilen sloganlar eşliğinde her yenilikle birlikte daha çok rasyonelleşen ve rasyonelleştiği oranda kitlesel kayıplara neden olan yeni bir özne haline gelmiştir.

5. KAZA TEORİSİ

Paul Virilio çağımızı tanımlarken bu günü belirleyen yegâne olgunun ilerleme kavramı üzerinden yüceltilen ve askeri bilimsel endüstri tarafından yürütülen teknolojik gelişmeler olduğunu varsayar. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren asıl uğraşı mimari ile birlikte savaş, hız, teknoloji ve sinema üzerine yazan ve düşünen Virilio için yukarıdaki önermeyi biraz açmak gerekebilir. Asıl olarak modernleşme endüstri devrimi olarak ortaya çıkan ve daha çok kentlerde yoğunlukla yaşanan yeni bir deneyime tekabül etmektedir. Ancak burada akıldaki tutulması gereken temel nokta; endüstri devrimi ile birlikte yüceltilen ilerleme gibi kavramlarla doğru orantılı olarak hızın sürekli artan etkisiyle bir bileşen olması, daha net bir ifadeyle hız olgusunun bu gelişmeye katkıda bulunan doğasıdır. Bu durumda yanıtlanması gereken yeni bir soru(n) ortaya çıkmaktadır. Tüm bu değişen ve dönüşen çevre hangi ihtiyaca cevap vermektedir? Paul Virilio’ya göre bu ihtiyaç temel olarak savaşın zorlamasıyla ortaya çıkmıştır. Zira savaş, teknolojinin hız üreten ve toplumsala dair ne varsa yerle bir eden doğasının bir çeşit işverenidir. Virilio, teknoloji sorunsalını tikel yeniliklerin katkı koyduğu bütünsellik içinde kavramaktadır. Modernleşen ve endüstriyel dünya adeta bu yeniliklerden beslenmektedir. Hatta biteviye sürüp giden bir sanayileşme ihtiyacını ancak büyük bir felaketin durdurabileceğini öne sürer. Buna göre teknoloji, insanlığı yavaş yavaş kendi felaketine sürükleyen bir canavar gibi tasvir edilmektedir. Bu felaket Virilio metinlerinde “bütüncül kaza (integral accident)” olarak tanımlanmaktadır.

Paul Virilio, açık bir şekilde arasına mesafe koyduğu teknoloji sorunsalı nedeniyle pek çok eleştiriye maruz kalmaktadır. Douglas Kellner’in Virilio üzerine yazdığı ve tek yanlı bir “teknoloji kötümseri” (URL – 2) olarak nitelendirdiği metinde; teknoloji sorunsalı üzerinden özellikle askeri teknolojiler, temsil teknolojileri

³ Taraflarından biri de Osmanlı Devleti olan Kırım Savaşı (1853 – 1856); 19. yüzyılın o güne kadar görülmemiş sayıda kayba neden olan ilk kitlesel savaşı olarak kabul edilmektedir.

ve bilgi teknolojileri olmak üzere yaratıcısı oldukları çağdaş dünya ve insan türüne dair şüpheler bulunmaktadır. Kellner, Virilio'nun kesin bir belirleyicilik içinde çağdaş dünya hatta insan türünü dönüştürücü işlevi üzerinde keskin bir inançla üzerinde durduğu teknolojinin hem bu olumsuz etkisine hem de bizzat bu etkinin gücüne itiraz etmektedir. Dahası sözgelimi Walter Benjamin metinlerinde teknolojinin “kurtarıcı, demokratikleştirici ve diyalektik” (1990) olasılığına dair katı ve görmezden gelen tutumunu tek yanlı bulmaktadır. Kellner'ın böyle düşünmesine neden olan özellikle yeni bilgi teknolojilerinin gelişmesi sayesinde yeni demokratik mecraların yaratılabileceğine olan inancıdır. Oysa Virilio'nun düşünce atlasında teknoloji öylesine merkezi bir yerdedir ki, bundan “teknoloji muamması” olarak bahsederek adeta mistifiye etmektedir. Ancak bunu teknoloji içinde saklı otoriter potansiyele işaret ederek yapar.

“Teknoloji sorunsalını çözmek zorundayız ve bu sorunsalı tıpkı antik filozoflar gibi masaya yatırmalı ve onların tıpkı evrenin sırrını çözmek için yaptıkları gibi çaba harcamalıyız. Antik dönemin en büyük sorunsalı evrenin sırrı ise modern dönemin en büyük sorunsalı teknoloji muammasıdır” (Virilio ve Lotringer, 1997: 30).

Paul Virilio kendisini teknolojiye karşı “endişe eden” (Armitage, 2001: 25) yerine, teknoloji ardındaki gizli mantık ve akli anlamaya çalışan bir düşünür olarak nitelemektedir. Teknolojinin ardındaki sadece gizli bir mantık değildir ayrıca, bu ve bundan daha fazlası olarak teknoloji, Virilio'nun “kaza teorisi” olarak tanımladığı bir dizi doğal sonucun da müsebbibidir. Sözgelimi kaza olmaksızın hiçbir teknolojik yenilikten söz etmek mümkün değildir; Ulaşım, iletişim ya da bilgi teknolojileri alanlarında her teknolojik yenilik aynı zamanda (bu alanlara) özgü yeni birer kazanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Armitage, 2001: 32). Gemi inşasının mükemmelleşerek devasa transatlantiklerin yapılması ile eş zamanlı olarak büyük gemi kazaları ortaya çıkmıştır. Tren yollarının yapılması ve bu alanda kat edilen her teknik gelişme eş zamanlı olarak tren facialarına neden olmuştur. Havacılığın gelişmesine paralel olarak uçak kazaları ortaya çıkmıştır. Virilio'ya göre teknolojinin geliştiği her yenilikle birlikte mükemmelleşen araçsal ilerleme karşısında giderek büyüyen felaketlerle karşılık bulmuştur. Bu noktada gösterilen ve gösterilenin bir sonucu olarak nitelenebilecek bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum, büyük oranda teknolojik ilerlemenin yüceltilmesinden ancak ilerlemenin sonuçlarına pek de değinilmeyen söylem düzeyindeki kuşatıcı atmosferden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda ilerleme fikrinin son uğrağını mutlak bir kaza olarak gören Virilio, her tikel teknik yenilenmenin yarattığı bütüncül ilerleme fikrine karşı “bütüncül kaza” teorisine ulaşmaktadır. Ancak bahsi geçen gemi, tren ya da uçak kazaları Virilio'nun nitelemesiyle “bütüncül kaza” felaketinden çok daha küçük kazalardır. Zira elektromanyetik dalgaların içerdiği hız potansiyelinin bilgi iletişimde kullanılmasıyla başlayan ve fizik biliminin geçen yüzyılda nükleer bombaların yapımına varan “gelişim” eğrisi ardından insanlığın çok daha büyük bütüncül bir kaza tehdidi altında olduğu sonucuna varmaktadır. Virilio, geçen yüzyılın en büyük nükleer kazası Çernobil ile internet ağlarında yaşanan bir virüs ile ortaya çıkarak çoğu kez tüm dünyada görülen kesintileri bu bağlamda algılamaktadır. Dahası küresel kapitalizmin ekonomi finans araçlarından borsa ve para piyasalarındaki küresel krizleri de bu minvalde birer bütüncül kaza olarak kavrayan Virilio, teknolojinin gelişme seviyesi üzerinden bütüncül kaza tehdidinin artık çok daha yaygın ve çok daha mutlak bir olasılık olduğu sonucuna varmaktadır.

6. BULGULAR VE SONUÇ

I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'da, savaş yorgunu eski askerlerde görülen savaşı, savaş deneyimini yücelten (Hillach, 1979: 99 – 119) bakış açısının benzeri Paul Virilio'nun düşünce atlasında II. Dünya Savaşı'nda deneyimlediği işgal bağlamında gözlemlenebilir. Kentin, kent yaşamının köklerinde “ticaret ve savaş” (Virilio ve Lotringer, 1997: 10, 11) deneyimlerini arayan yazarın kişisel tarihinde savaş imgesi her zaman baskın olmuştur. Virilio tarafından kaleme alınan metinlere yansıyan bu eğilim bizzat kent ve gündelik yaşam üzerine düşüncelerini savaş imgesinden referanslarla zenginleştirmektedir.

Paul Virilio, konum aldığı otoriter hız imparatorluğuna karşı “*Ekolojik Mücadele Ve Popüler Savunma*” (Virilio, 1990) adlı incelemesinde direniş önerilerinde bulunmaktadır. Yazarın kavrayışıyla savaş ve hızın öznesi olduğu askeri bilimsel endüstrinin gündelik yaşam üzerindeki nüfuz edici etkisi nedeniyle direnişin el kitabı niteliğindedir. Nükleer savaş tehdidinin bütün ağırlığıyla hissedildiği soğuk savaş döneminde kaleme alınan metinde asıl kaygı dönemin başat askeri politik argümanı “caydırıcılık savaşı (war of

deterrence)” siyasetinin gündelik yaşamda yarattığı ağır tahribattan kaynaklanmaktadır⁴. Paul Virilio’nun Alman general ve savaş filozofu Carl von Clausewitz’in (1780 – 1831) kavramsallaştırmasıyla “saf savaş (pure war)”⁵ nükleer savaş tehdidi altında yaşayan halkların olası bir savaşın cehennem kapılarını sonuna kadar açma ihtimaline karşı bir çeşit sivil direniş imkânı yaratabilme çabasıdır. Bu çaba; hem kaygı atmosferinin yaratıcısı olduğu derin korkuya, hem de silahlanma yarışının her iki tarafınca uygulanan ve gündelik yaşamın tüm dokularına nüfuz eden savaş politikalarına karşı barış ihtimalini canlı tutabilmeyi amaçlamaktadır. Paul Virilio, soğuk savaş döneminde dünyaya hükmeden her iki kutbun da nükleer caydırıcılık adına yürürlüğe koyduğu korku atmosferinin, o döneme kadar görülmemiş bir biçimde gelişen askeri bilimsel endüstriden beslendiğini vurgulamaktadır. Buna göre nükleer savaş; kuşatma, işgal, ilerleme ve hatta topyekûn savaş gibi bilinen savaş türlerinin ötesinde o güne kadar görülmemiş hacim ve hızla insanlığın yok olmasına neden olacak kadar büyük bir yıkım potansiyeli taşımaktadır. Diğer yandan başlamasıyla bitmesi çok kısa zaman dilimi içinde olacak yeni savaş deneyimine karşı geleneksel savaş ve işgal üzerinden kurgulanacak klasik direniş hareketlerinin pratikte hiçbir faydası olmayacaktır. Üstelik savaş; askeri bilimsel endüstri ve endüstri etrafında konumlanmış güç gruplarınca üretilen gündelik politikalar bağlamında sıcak savaş olmasa da devam edebilmektedir. Virilio II. Dünya Savaşı esnasında Alman işgaline karşı direnişte olduğu üzere somut bir düşmanın var olmadığını ve yapılacak en doğru şeyin silahlanma yarışını besleyen askeri bilimsel endüstriye direnmek olduğunu altını çizmektedir. Bu direniş dolaylı olarak akla, teknolojiye ve bilime direniş anlamına gelmektedir. Zira insani bağlamından koparılmış ve kendi kıyametini adım adım yaratan bilimsel gelişme ve onun yaratıcısı olduğu kuşatıcı atmosfere. Geleneksel direniş ile yegâne ortak özelliği ise zulme karşı motive olan doğasıdır. II. Dünya Savaşı’nda zulmün kaynağı işgalci Alman güçleriyken, bu dönemde silahlanma yarışını besleyen askeri bilimsel endüstri ve yaratıcısı güç ittifakıdır.

Paul Virilio, Marksist üst anlatımın toplumsal dinamikleri açıklarken kullandığı iktisadi belirleyiciliğe benzer şekilde devletten başlayarak siyasal egemenliği, toplumsal yaşamı ve üst yapı kurumlarını askeri teknolojik gelişmeler ile birlikte ele aldığı ve hızın gizli öznesi olduğu bir bağlamda açıklamaya çalışmaktadır. Bu, görünürde doğrudan doğruya teknolojinin yaşamın tüm alanlarına nüfuz eden doğası nedeniyle dolaylı olarak hızın gizli öznesi olduğu bir üst anlatı oluşturma çabasıdır. Bu çabanın görünür ve somut belirtileri ne kadar fazla olursa olsun bir dolayım koyma ihtiyacı bulunmaktadır. Zira tek belirleyene indirgenmiş, neden sonuç ilişkisi içinde yazar tarafından düzenli olarak tekrarlanan kesin saptamalar, çoğu zaman sosyal olguların ön görülemez sonuçlarını açıklamakta yetersiz kalabilmektedir.

Hızın gizli öznesi olduğu askeri tekniğin ulaştığı ürkütücü güç temelde Alman yıldırım savaşının en önemli bileşeni olan tank ve panzerlerin yerle olan teması en aza indirebilmeyi başarabilmiş olmasıdır. Bütüncül bir bakış açısıyla incelendiğinde hız olgusu Paul Virilio’nun düşünce atlasında her zaman merkezi bir yer tutmuştur. Virilio’nun yazdıklarını değerli kılan belki de hızın doğasında bulunan değersiz, gel-geç dahası üzerinde durulmaya değer bulunmayan sığına inat, derinlikli kavramsallaştırma çabasıdır. Virilio’nun özellikle 70’lerden itibaren yazdıklarıyla izini sürdüğü hızı kavramsallaştırma çabasının temelindeyse II. Dünya Savaşı yıllarında yaşadığı travmatik deneyimin izleri bulunmaktadır. Çocuk tahayyülünde zaman ve mekâna dair aşılabilir sınırları yerle bir eden etkense radyo anonsunda duyduğu ve kilometrelerce ötede cereyan ettiği söylenen uzaklardaki savaştır. Oysa henüz radyo açık ve haber anonsu devam ederken dışarıdan gelen sesler üzerine yöneldiği penceresinden geçiş yapan tankları görmesi, çocuk imgeleminde zaman ve mekâna dair algıları yerle bir etmiştir.

Paul Virilio’nun peşine düştüğü yeryüzünün bilinen bütün sınırlarını yok eden, dünyayı dikine kesen bir hız tahakkümüdür. Bu tahakkümün değdiği alanlardan birisi de kuşkusuz uzam ve zamanı algılama biçimlerindeki değişimlerdir. Bu durumu açıklamak için iletişimin geldiği gelişkin formlardan referans olarak naklen yayımlanan haberin, eğlencenin ya da savaşın anlık olarak evlere taşınması örnek olarak gösterilebilir. 18. yüzyıldan itibaren doğal sınırların doğal olmayan araçlarla geçilmesi ve geçen zaman içinde giderek daha fazla hız duvarını aşan insan muhayyilesi hızın öznesi olduğu yeni bir deneyimle yüzleşmektedir. Yirmi yıl önce Körfez Savaşı ile başlayan ve izleyiciye anlık görüntülerle evlerindeki

⁴ II. Dünya Savaşı’nın sıcak çatışma ve yıkımını deneyimleyen Virilio (ve elbette kuşağı), savaş sonrası iki kutuplu dünyanın çılgınca silahlanma yarışında geçen ve her an başlaması ya da bitmesi mümkün sıcak çatışma ihtimalinin asla mahallî ve sınırlı bir yıkımla sonuçlanamayacağını bildiği soğuk savaş deneyimlemiştir.

⁵ Doğa kaçmayı, korkmayı, kişisel çıkarlar peşinde koşmayı öğütüyor, insanların tıpkı Kazaklar gibi emredildiği gibi değil, istediği zaman savaşmasını, eğer amacına uygunsa bir savaş alanını ticarethaneye çevirmesini öneriyordu. Gerçek Savaşın en kötü yönü buydu. Alay kültürünün ilkeleri arasında ise koşulsuz, itaat, cesaret, onur yer alıyordu ve böylece doğru savaş kavramına yaklaşıyordu (Clausewitz, 2000: 625,626).

televizyon ekranlarından binlerce kilometre ötedeki savaş ve çatışma alanlarına taşıyan teknoloji; 3G, 4G ve nihayet 5G yazılımları sayesinde zamanı anlamsız kılan anlık mekân değişimini mobil telefon taşıyan herkes üzerinden yaygınlaştırmaktadır. Virilio tarafından bu durum, hız teknolojileri üzerine bahsedilen “algının taşınması (logistics of perception)” (Derian, 1998a) kavramsallaştırmasıyla açıklanmaktadır. Diğer yandan yeni iletişim teknolojileri ve anlık formların taşınmasıyla ortaya çıkan baş döndürücü değişim Nazi hücum kıtalarının sahada ilerleme yöntemi olarak benimsediği yıldırım savaşlarının mekânsal sınırları silen ve zamanın anlamını kaybetmesine yol açan doğasına benzetmektedir. Dolayısıyla savaş aracılığı ile coğrafya üzerinde kurulacak hâkimiyet ile teknoloji arasında doğrudan doğruya bir bağ vardır. Böylece zaman ve mekânı sıkıştıran ve mekân üzerinde dolaşımı kolaylaştıran hıza dayalı teknolojiler, coğrafya üzerinde egemenlik kurmaktadır. Sonuç olarak Paul Virilio'nun kültürel teoriye ilişkin entelektüel yaklaşımı tanımlanırken; “kışkırtıcı” üslubu ile “gündelik yaşama nüfuz eden etkili çalışmaları” şeklinde başlayan nitelemelerle sıkça karşılaşılmaması yazarın verimli çalışmalarının göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca hız bilimi, askeri – endüstriyel yapı, modern toplumlarda kentsel mekânların örgütlenmesi gibi yazar tarafından yapılan katkılar göz önüne alındığında bu etkinin oldukça somut nirengi noktaları bulunduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Armitage, J. (2001), *Virillio Live; Selected Interviews*, Sage: London.
- Clausewitz, C. (2000), *Savaş Üzerine*, (çev.: Fahri Çeliker), Özne Yayınları: İstanbul.
- Baudelaire, C. (1961), *Spleen De Paris*, (çev.: Tahsin Yücel), Ataç Kitabevi: İstanbul.
- Benjamin, W. (1990), *Parıltılar*, (çev.: Yılmaz Öner), Belge Yayınları: İstanbul.
- Benjamin, W. (1993), *Pasajlar*, (çev.: Ahmet Cemal), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Derian Der J. (1998a), *Future War: A Discussion with Paul Virilio*, Watson Institute.
- Derian Der J. (1998b), *The Virillio Reader*, Blackwell: Oxford.
- Horkheimer, M. (1986), *Akıl Tutulması*, (çev.: Orhan Koçak), Metis Yayınları: İstanbul.
- Hillach, A., Wikoff, J., & Zimmerman, U. (1979), *The Aesthetics of Politics: Walter Benjamin's "Theories of German Fascism"*, New German Critique.
- Schorske, C. E. (1980), *Vienna Politics and Culture*, Vintage Boks: New York.
- Simmel, G. (1996), *Metropol ve Zihinsel Yaşam, Kent ve Kültür Özel Sayısı İçinde*, (çev.: Bahar Öcal Düzgören), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Virilio, P. (1986), *Speed and Politics*, (transl.: M. Polizotti), Verso: New York.
- Virilio, P. (1990), *Popular Defense and Ecological Struggles*, Semiotext: London.
- Virilio, P. (1991), *Lost Dimensions*, (transl.: D.Moshenberg), Semiotext: London.
- Virilio, P. (1994), *Bunker Archeology*, (transl.: G. Collins), Princeton Press: New York.
- Virilio, P. (1995), *The Art of the Motor*, (transl.: Julie Rose), Minnesota Press: Minneapolis.
- Virilio, P., Lotringer, S. (2005), *Accident of Art*, Semiotext: London.
- Virilio, P. (2005), *Negative Horizon*, (transl.: M. Degener), Continium: London.
- Virilio, P. (2009), *Grey Ecology*, Polity Press: Cambridge.
- Virilio, P. (1997), *Open Sky*, (transl.: J. Rose), Verso: London.
- Virilio, P., Lotringer, S. (1997), *Pure War*, Semiotext: London.

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL – 1: Armitage, John: *The Kosovo War Took Place İn Orbital Space*, <https://cryptome.org/virilio-rma.htm> (Erişim Tarihi: 12.09.2019)
- URL – 2: Douglas Kellner: *“Virilio, War and Technology: Some Critical Reflections*, <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/Illumina%20Folder/kell29>. (Erişim Tarihi:12. 09. 2019)